

“Εμείς οι πρόσφυγες”, οι άνθρωποι χωρίς δικαίωμα να έχουν δικαιώματα

φωτό: Pen Tri

Το «Εμείς οι πρόσφυγες», από τις Εκδόσεις του 21ου Αιώνα, είναι μια συλλογή τριών κειμένων που τα χωρίζουν μεταξύ τους δεκαετίες, αλλά συναντιούνται κριτικά απέναντι στα τείχη που δεν σταμάτησαν ποτέ να υψώνονται απέναντι στους πρόσφυγες όλα αυτά τα χρόνια:

Το ομώνυμο «Εμείς οι πρόσφυγες», γραμμένο από την πολιτική φιλόσοφο Χάνα Άρεντ το 1943, ενώ έχει καταφύγει στις ΗΠΑ μαζί με τους χιλιάδες άλλους κυνηγημένους Εβραίους της Γερμανίας, το «Πέρα από τα δικαιώματα του ανθρώπου», του Ιταλού φιλοσόφου Τζόρτζιο Αγκάμπεν, ακριβώς πενήντα χρόνια αργότερα, ενώ η Ευρώπη γνώριζε νέα προσφυγικά κύματα και φυλαγόταν από «παράνομους μετανάστες», και το «Εξορία και βία», του Ιταλού

ιστορικού Έντσο Τραβέρσο, γραμμένο πολύ πιο κοντά στις μέρες μας, το 2012, αλλά με το βλέμμα στο παρελθόν, προσπαθώντας να φωτίσει τις συγκλίσεις και τις σιωπές της διανόησης για τη θέση της προσφυγιάς στον κόσμο μας.

Όπως εύγλωττα εξηγεί το οπισθόφυλλο, το συγκεκριμένο βιβλίο «φέρνει πλάι-πλάι τα τρία αυτά κείμενα, την ίδια στιγμή που ολοένα και μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας περνάει στην κατάσταση του πρόσφυγα, στερημένου από κάθε δικαίωμα – κι ενώ η πολιτική τοποθέτηση απέναντι στο πρόβλημα της μετανάστευσης γίνεται αποφασιστική διαχωριστική γραμμή».

* * *

Στο δικό της δοκίμιο, «Εμείς οι πρόσφυγες», δημοσιευμένο το 1943, η Άρεντ χρησιμοποιεί μια παρομοίωση για τον –πηγάζοντα από απελπισία- ενθουσιασμό των Εβραίων της εποχής, να ασπαστούν κάθε νέα εθνική ταυτότητα που τους προσφέρεται κατά την περιπλάνησή τους, καθώς διώκονται από χώρα σε χώρα κι από ήπειρο σε ήπειρο:

«Καταγοητευόμαστε από κάθε καινούργια εθνικότητα με τον ίδιο τρόπο που μια εύσωμη κυρία είναι ευχαριστημένη με κάθε καινούργιο φόρεμα που υπόσχεται να της δώσει την επιθυμητή μέση. Το καινούργιο φόρεμα, όμως, της αρέσει μόνο για όσο καιρό πιστεύει στις θαυματουργές του ικανότητες, και θα το πετάξει μόλις ανακαλύψει ότι δεν αλλάζει το παράστημά της – ούτε άλλωστε και την κοινωνική της θέση. (...) Αν αρχίσουμε να λέμε την αλήθεια, ότι δηλαδή δεν είμαστε τίποτα άλλο παρά Εβραίοι, αυτό θα σήμαινε ότι εκθέτουμε τους εαυτούς μας στη μοίρα εκείνων των ανθρώπινων όντων που, απροστάτευτα από κάποια συγκεκριμένη νομοθεσία ή πολιτική συνθήκη, δεν είναι τίποτα άλλο παρά **σκέτα ανθρώπινα όντα**. Δύσκολα μπορώ να φανταστώ μια συμπεριφορά περισσότερο επικίνδυνη, δεδομένου ότι ζούμε σήμερα σε έναν κόσμο στον οποίο τα ανθρώπινα όντα καθ'αυτά έχουν πάψει να υφίστανται εδώ και καιρό, δεδομένου ότι η κοινωνία έχει ανακαλύψει **τις διακρίσεις ως το μεγαλύτερο κοινωνικό όπλο με το οποίο μπορεί κανείς να σκοτώσει ανθρώπους**

δίχως αιματοχυσία, δεδομένου τέλος ότι τα διαβατήρια και τα πιστοποιητικά γέννησης, και μερικές φορές ακόμα και οι αποδείξεις φόρου εισοδήματος δεν είναι πλέον τυπικά έγγραφα αλλά ζητήματα κοινωνικών διακρίσεων.»

Ένας τρόπος για να αφανίσεις κάποιον είναι να τον κατατάξεις ως **παρία**, ιδιότητα που σύμφωνα με τον στοχασμό της Άρεντ αφορά «την κατάσταση των ανθρωπίνων πλασμάτων δίχως κράτος, των απάτριδων που αποκλείστηκαν από το σύστημα των εθνών-κρατών κι επομένως στερούνται κάθε δικαίωμα. Κοντολογίς, για την Άρεντ, οι παρίες ήταν **άτομα που «δεν είχαν δικαίωμα να έχουν δικαιώματα»** (right to have rights), πρόσωπα που ζούσαν σε κατάσταση «ακοσμισμού» και αορατότητας στο δημόσιο χώρο», υπενθυμίζει παρακάτω στο βιβλίο, στο άρθρο «Εξορία και βία», ο Έντσο Τραβέρσο.

Σε αντίθεση με τους κοινωνικά νεόπλουτους Εβραίους, οι «συνειδητοί» παρίες, δηλαδή οι Εβραίοι που αρνήθηκαν «τα κόλπα και τα τεχνάσματα της προσαρμογής και της αφομοίωσης», σύμφωνα με την Άρεντ, αποτέλεσαν την **πρωτοπορία του λαού τους**, αφού διατήρησαν την ταυτότητά τους διωγμένοι από χώρα σε χώρα. Κι αυτό γιατί, ενώ και οι μεν και οι δε μοιράζονται την ίδια κατάσταση που τους έχει επιβάλει η ιστορία, είναι δηλαδή εξίσου προγραμμαμένοι, οι παρίες λένε την αλήθεια για το ποιοί είναι, κι ας γίνονται δυσάρεστοι. Και τελικά, καταλήγει, η ιστορία τους επιβεβαιώνει, αφού την ίδια με αυτούς τύχη γνώρισαν στη συνέχεια κι άλλοι λαοί της Ευρώπης.

* * *

Πιάνοντας το νήμα από το συγκεκριμένο άρθρο της Άρεντ, μισό αιώνα αργότερα, σε μια εποχή του η Ευρώπη γνωρίζει ένα ακόμη κύμα προσφυγιάς ο ιταλός φιλόσοφος Τζιόρτζιο Αγκάμπεν διαπιστώνει στο άρθρο του «Πέρα από τα δικαιώματα του ανθρώπου» (1996), πόσο σαθρές είναι η ρητορίες περί προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αφού στην πράξη σκοντάφτουν στην έννομη τάξη του έθνους-κράτους.

«... κάθε φορά που οι πρόσφυγες δεν αποτελούν πλέον μεμονωμένες περιπτώσεις, αλλά μαζικό φαινόμενο (όπως συνέβη το μεσοπόλεμο, και όπως συμβαίνει πάλι τώρα), τόσο αυτές οι οργανώσεις [αναφέρεται στην Κοινωνία των Εθνών, τον ΟΗΕ, τις διεθνείς και εθνικές επιτροπές, αρμοστικές, οργανισμούς και άλλους θεσμούς που ορίστηκαν αρμόδιοι για την προστασία των προσφύγων] όσο και τα μεμονωμένα κράτη, παρά τις επίσημες επικλήσεις των αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχουν αποδειχθεί απολύτως ανίκανα όχι μόνο να επιλύσουν το πρόβλημα αλλά έστω να το αντιμετωπίσουν στοιχειωδώς. Κατ'αυτό τον τρόπο, το σύνολο του ζητήματος μεταφέρθηκε στα χέρια της αστυνομίας και των ανθρωπιστικών οργανώσεων».

Όπως είναι ολοφάνερο και στις μέρες μας, παρατηρώντας τους χειρισμούς του προσφυγικού κύματος που κορυφώθηκε στην Ευρώπη το 2015, το πραγματικό εμπόδιο επίλυσης του ζητήματος, δεν είναι άλλο από το πολιτικό σύστημα του κράτους-έθνους, που συνδέει τα ανθρώπινα δικαιώματα με την πολιτογράφηση, αποσυνδέοντας τα από την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη.

«Το ότι δεν υπάρχει κανένας αυτόνομος χώρος μέσα στην πολιτική τάξη του έθνους-κράτους για κάτι σαν τον καθαρό άνθρωπο καθ'αυτόν είναι εμφανές τουλάχιστον από το γεγονός ότι, ακόμη και στην καλύτερη των περιπτώσεων, **η θέση του πρόσφυγα θεωρείται πάντα μια προσωρινή κατάσταση που πρέπει να οδηγήσει είτε στην πολιτογράφηση είτε στον επαναπατρισμό.** Ένα μόνιμο καθεστώς «ανθρώπου καθ'αυτόν» είναι αδιανόητο για το δίκαιο του κράτους έθνους», διαπιστώνει ο Αγκάμπεν.

Ο Αγκάμπεν διαβλέπει μια λύση τόσο ριζοσπαστική που το άκουσμά της θα μπορούσε να αφήσει στον τόπο κάποιον που έχει γαλουχηθεί με ρητορείες εθνικοφροσύνης. Την εμπνέεται από το ιδιότυπο καθεστώς της Ιερουσαλήμ και το υπό συζήτηση ενδεχόμενο να αποτελέσει ταυτοχρόνως πρωτεύουσα δυο κρατικών οργανισμών χωρίς να διαιρεθεί εδαφικά, αλλά και από την «γη του κανενός» μεταξύ Ισραήλ και Λιβάνου, όπου είχαν είχαν απελαθεί 450 Παλαιστίνιοι την εποχή εκείνη (μέσα του '90). Οι συγκεκριμένοι Παλαιστίνιοι, επισημαίνει ο Αγκάμπεν, είναι κάτι

σαν τους παρίες της Άρεντ, «οι πρωτοπόροι του λαού τους», και η παρουσία τους εκεί αντεπιδρά στο έδαφος του Ισραήλ πολύ καθοριστικά. Κι αυτό, σημειώνει, μπορεί να εμπνεύσει ένα νέο μοντέλο για τη δεθνή κοινότητα:

«Η παράδοση κατάσταση της αμοιβαίας εξωεδαφικότητας (ή, καλύτερα, α-εδαφικότητας) που αυτό θα συνεπαγόταν, θα μπορούσε να γενικευτεί ως πρότυπο νέων διεθνών σχέσεων. Αντί για δύο εθνικά κράτη που τα χωρίζουν αμοιβαία και απειλητικά σύνορα, θα μπορούσαμε να φανταστούμε δύο πολιτικές κοινότητες που κατοικούν στην ίδια περιοχή και βρίσκονται σε κατάσταση εξόδου η μία προς την άλλη, οι οποίες διαρθρώνονται μεταξύ τους με μια σειρά αμοιβαίων ετεροδικιών, όπου η καθοδηγητική έννοια δεν θα ήταν πλέον το *ius* [δικαίωμα] του πολίτη, αλλά μάλλον το *refugium* [άσυλο] του ατόμου.»

Έτσι, και η Ευρώπη θα μπορούσε, κατά τον Αγκάμπεν, να ειδωθεί ως ένας α-εδαφικός ή εξωεδαφικός χώρος «στον οποίο όλοι οι κάτοικοι των ευρωπαϊκών κρατών (πολίτες και μη πολίτες) θα ήταν σε θέση εξόδου ή καταφυγίου, και το καθεστώς του Ευρωπαίου θα σήμαινε το «είναι εν εξόδω» (έστω και σε ακινησία, προφανώς) του πολίτη». Κι έτσι η Ευρώπη θα έπαυε να είναι «τοπογραφικά αθροίσματα εδαφών», και η έννοια του λαού (που είναι μειονότητα) θα υπερίσχυε της έννοιας του έθνους πάνω στην οποία έχει στηριχθεί η κατασκευή της «Ευρώπης των εθνών». (...)

Και καταλήγει ως εξής: «Μόνο σε ένα έδαφος όπου οι χώροι των κρατών έχουν διαπεραστεί και έχουν παραμορφωθεί τοπολογικά με τον τρόπο αυτό, και που **ο πολίτης θα έχει μάθει να αναγνωρίζει τον πρόσφυγα που ο ίδιος είναι**, είναι σήμερα νοητή η πολιτική επιβίωση των ανθρώπων».

* * *

Ο Έντσο Τραβέρσο, με τη σειρά του, στο άρθρο «Εξορία και βία» (2012), εξετάζει τη στάση των εξόριστων διανοούμενων, Εβραίων και μη, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και διαπιστώνει πως

χάθηκε μια ιστορική ευκαιρία συνάντησης μεταξύ της εβραϊκής και της «μαύρης» διασποράς.

Εκπρόσωποι και των δύο προσέγγισαν τις εκδοχές του αποκλεισμού και των διακρίσεων που βίωσαν οι λαοί από τους οποίους προέρχονταν, στη διάρκεια του 19ου και 20ου αιώνα, και λόγω της απόστασης που τους χώριζε από τα γεγονότα (αφού πια είχαν καταφύγει ως πρόσφυγες ή μετανάστες αλλού) κατάφεραν να δώσουν βαθύτερες ερμηνείες στα γεγονότα και τις μετατοπίσεις που συνέβαιναν, αποστασιοποιούμενοι συχνά ακόμη και από τις εθνικές ταυτότητες που κουβαλούσε ο καθένας τους.

Χαρακτηριστικά, μιλώντας για τη στάση των εξόριστων Εβραίων διανοούμενων στην Ευρώπη που είχαν βρει καταφύγιο στις ΗΠΑ, ο Τραβέρσο επισημαίνει ότι στα εγκλήματα των νικητών που γιορτάστηκαν ως νίκες –όπως οι βομβαρδισμοί και ο αφανισμός της Χιροσίμα και του Ναγκασάκι- εκείνοι κράτησαν κυρίως αντικοφορμιστική στάση σε σχέση με τους υπόλοιπους διανοούμενους:

Ενσάρκωναν τα ανθρωπιστικά γνωρίσματα που η Χάνα Άρεντ απέδιδε στον **παρία**, εξηγεί ο Τραβέρσο: «την γενναιοψυχία, την ευαισθησία απέναντι στις αδικίες, την ευρύτητα πνεύματος και την απουσία προκαταλήψεων. Απάτριδες, ξέφευγαν από τα εθνικά στερεότυπα και αντιδρούσαν στα πιο σκοτεινά γεγονότα της εποχής τους, όχι σαν Ρώσοι, Αμερικανοί, Γερμανοί, ούτε καν σαν κυνηγημένοι Εβραίοι αποκλειστικά, αλλά σαν **πολίτες του κόσμου** (διαλεκτική αντιστροφή της πραγματικής τους κατάστασης ως απάτριδων και του «ακοσμισμού» τους».

Αυτό βέβαια, δεν κράτησε για πάντα και για όλα τα ζητήματα, ειδικά αφότου οι Εβραίοι διανοούμενοι έγιναν μέρος του κατεστημένου και συχνά «φυλακισμένοι στον ευρωκεντρισμό τους (...) έδειξαν μάλλον αδιαφορία, αν όχι εχθρότητα, απέναντι στο αντι-ιμπεριαλιστικό κύμα που θέριευε στην Ασία και την Αφρική μετά τον Β. Παγκόσμιο Πόλεμο».

Οι Τραβέρσο αναφέρεται σε δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα

μαύρων εξόριστων διανοούμενων, του Γ.Ε.Μπ. Ντουμπόις και του μαρξιστή ιστορικού από το Τρινιντάντ Σ.Λ.Ρ.Τζέιμς που προσέγγισαν κριτικά την αποικιοκρατία και ανέδειξαν **τον ολοκληρωτισμό του δυτικού πολιτισμού.**

«Για τη Χάνα Άρεντ [The origins of Totalitarianism (1951)], ο ολοκληρωτισμός δεν ήταν απλώς ένα πολιτικό καθεστώς που δεν αντιστοιχούσε στις κλασσικές τυπολογίες αλλά και μια εμπειρία καταστροφής της πολιτικής ως τόπου έκφρασης της πολλαπλότητας των ανθρώπων, χωρίς την οποία δεν θα μπορούσε πια να υπάρξει ούτε ελευθερία ούτε δυνατότητα δράσης» | Έντσο Τραβέρσο, «Εξορία και βία» (2012)

Ο Ντουμπόις, που αρχικά εξέτασε τον ρατσισμό ως διάκριση με βάση το χρώμα, σπουδάζοντας και ταξιδεύοντας στην Γερμανία, στις ΗΠΑ και αλλού, διαπίστωσε ότι τα άλλα είδη ρατσισμού δεν ήταν ασύνδετα μεταξύ τους και ανακαλύπτοντας τις ομοιότητές τους κατάφερε να κατανοήσει καλύτερα το «μαύρο πρόβλημα»:

Όπως γράφει στο “The Negro and the Warsaw Ghetto” (1949), «πέρα από το “σύνορο του χρώματος”, της εθνικής ή θρησκευτικής καταπίεσης, ο ρατσισμός «διέσχιζε τα φυσικά φράγματα, τα φράγματα του χρώματος, της πίστης, της κοινωνικής θέσης – ήταν μάλλον ένα ζήτημα πολιτισμικής διαπαιδαγώγησης, στρεβλής παιδείας, ανθρώπινου μίσους και προκαταλήψεων που αφορούσαν κάθε είδους ανθρώπους και έκανε άπειρο κακό σε όλους τους ανθρώπους».

Ο Τζέιμς, που υπήρξε μέλος της αφροαμερικανικής και καραϊβικής διανόησης η οποία στρατεύτηκε ενάντια στον ιταλικό φασισμό κατά τη διάρκεια του πολέμου στην Αιθιοπία, διέκρινε μια **σαφέστατη σύνδεση ανάμεσα στην αποικιοκρατική βία και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του φασισμού.** Και πίστευε στην επανάσταση, υπενθυμίζει ο Τραβέρσο. Σε αυτό διέφερε από τους γερμανοεβραίους εξόριστους, η κριτική σκέψη των οποίων «εντασσόταν σ’έναν ορίζοντα σημαδεμένο από την τομή του Άουσβιτς. Για τον Τζέιμς, **οι καταστροφές που είχαν συνταράξει**

τον πλανήτη αναγγέλλανε την εισβολή των αποικισμένων λαών στο προσκήνιο της ιστορίας».

Ακόμη κι αν δεν έχει ξανακούσει κανείς για τον Τζέιμς, δεν θα εκπλαγεί μαθαίνοντας ότι το 1952 φυλακίστηκε στο Έλις Άιλαντ ως «ανεπιθύμητος ξένος» και στη συνέχεια απελάθηκε στη Μ.Βρετανία, αφού οι μακαρθικές ΗΠΑ του αρνούσαν την υπηκοότητα και την παράταση της άδειας παραμονής.

[Διαβάστε εδώ ολόκληρο το αφιέρωμα ΣΥΝΟΡΑ: Η λέξη που σημάδεψε το 2015](#)